Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://hdl.handle.net/11245/2.67369

File ID	uvapub:67369
Filename	307922.pdf
Version	final

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	article - letter to the editor
Title	Het Blaeuglobetje van het KNAG
Author	J. Werner
Faculty	UvA: Universiteitsbibliotheek
Year	2009

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://hdl.handle.net/11245/1.307922

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)
(pagedate: 2014-08-17)

Jan Werner

FOTO: BETTINE NEUMANN

Het Blaeuglobetje van het KNAG

De kaartenverzameling van de Bijzondere Collecties van de UvA telt zo'n veertig globes, oud en modern, gewoon en heel bijzonder. Eigenlijk is een globe voor een cartograaf de omgekeerde wereld. Niet dat het geen prestatie is om met platte stukjes kaart ('geren') een perfect sluitende bolle miniatuuraarde te reconstrueren. Maar cartografen hebben zich toch eeuwenlang beziggehouden met het probleem hoe je het aardoppervlak zo goed mogelijk op een plat vlak kunt weergeven.

Veel globes hebben tegenwoordig vooral een decoratieve of symbolische betekenis. Maar de globe begon ooit als een serieus wetenschappelijk instrument. Het driedimensionale model van de aarde (én de sterrenhemel) was aanvankelijk primair bedoeld om een geografisch en kosmografisch inzicht te geven in de vorm van de aarde, de dagelijkse en jaarlijkse beweging van de zon en het gedrag van de planeten. Globes behoorden tot de standaardinventaris van de VOC-schepen, en werden gebruikt bij de instructie van de stuurlieden. Maar al snel werd het praktisch nut van de globe bij navigatie boven dat van zeekaarten in twijfel getrokken. In die tijd was een enkele globe ondenkbaar. Voor een compleet kosmografisch inzicht moest je beschikken over een globe*paar*, van de aarde én van de hemel. De educatieve waarde is natuurlijk gebleven, maar de afgenomen waarde voor de kosmografie en als instrument bij de navigatie heeft in de loop der tijd aard- en hemelglobes definitief van elkaar gescheiden. Je kocht het een of het ander; de combinatie was minder zinvol geworden.

Het KNAG bezit slechts één globe. Het is weliswaar de kleinste, maar ook de oudste aardglobe in de Bijzondere Collecties van de UvA. Het is een vroeg werkstuk van Blaeu senior, Willem Jansz. Het tandwieltje bovenaan de koperen as die er doorheen steekt, maakt duidelijk dat het kleinood ooit een functie heeft gehad binnen een groter geheel, een tellurium (driedimensionaal model dat de bewegingen van zon, aarde en maan ten opzichte van elkaar demonstreert) of een planetarium. Op de globe staat het jaartal 1616 vermeld, maar dat is misleidend, want alleen de eerste versie, waarvan we geen exemplaar kennen, is in dat jaar verschenen. Op de flink verbruinde horizonring staat in kleine cijfers 1634 gegraveerd. Dat is dus het echte jaar van uitgave van het bolletje in deze verschijningsvorm. Dat jaartal 1634 had het oplettende antiquariaat Frederik Muller & Co. al in de verkoopcatalogus van 1910 vermeld.

Dat brengt ons tot de *roots* van de kleine globe. Aan het eind van de beschrijving in de catalogus staat: 'Provient de la superbe collection de Rariora Geographica de H. Lempertsz Senior de Cologne'. Blijkbaar is de globe in of niet lang na 1910 aangekocht, maar kennelijk niet door het KNAG zelf, want voorin ons exemplaar van de catalogus staat een handgeschreven lijstje met de echte aankopen van het Genootschap, enkele belangrijke atlassen. Mogelijk heeft een derde partij de globe voor het KNAG gekocht en hem vervolgens doorgeschonken. Wie weet vinden we er in de toekomst nog meer over. Rond 1910 zijn er veel bijzondere stukken aan de collectie toegevoegd – zo werd ook de collectie atlaskaarten van antiquariaat Fredrik Muller aangekocht. Dit wijst op een tijdelijke gelukkige samenloop van omstandigheden. Het KNAG zat blijkbaar op dat moment goed in de slappe was. Ook een aantal sleutelfiguren binnen de Universiteitsbibliotheek – C.P. Burger (bibliothecaris en samensteller van de catalogus *Geographie en Reizen*) en F.C. Wieder (adjunct-bibliothecaris en voorheen werkzaam bij Muller & Co.) moet direct of indirect een rol hebben gespeeld bij zulke acquisities.

In de tijd van de VOC moest je beschikken over een aard- én een hemelglobe

In ieder geval hoeft niemand spijt te hebben van de aankoop. Nog steeds blijkt de kleine globe uniek in zijn soort, een monument(je) uit de vroegste periode van de Nederlandse (Amsterdamse) cartografie. Een spiksplinternieuwe berging voor de globes in het magazijn Kaarten & Atlassen van de Bijzondere Collecties staat borg voor een optimale conservering. •

geografie | juni 2009